

Večerka, Radoslav

Lineární organizace časového souvětí v staroslověně

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1984, vol. 33, iss. A32, pp. [37]-51

ISSN 0068-2705

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100926>

Access Date: 16. 02. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

RADOSLAV VEČERKA

LINEÁRNÍ ORGANIZACE ČASOVÉHO SOUVĚTÍ V STAROSLOVĚNŠTINĚ

PŘEDPOKLADY, VÝCHODISKA, ZÁKLADNÍ POJMY

1. Součástí syntaktického popisu je vedle funkčně sémantické charakteristiky zkoumaných útvarů též charakteristika jejich lineární organizace, která záleží především v pořadí základních jednotek. V případě souvětí jsou základními jednotkami jednotlivé věty vstupující do souvětí vztahu; jde tedy o větosled vět v souvětí, a to o postavení příznakového členu (věty závislé) buď před bezpříznakovým členem (větou řídicí), tj. o antepozici (dále A), nebo za ním, tj. o postpozici (dále P); segmentovatelnost základních jednotek souvětí na samostatné jednotky nižšího řádu, tj. slova, dovoluje konečně ještě rozlišovat tzv. interpozici (dále I), tj. vložení věty závislé do věty řídicí.

Lineární organizace textu může být dále zkoumána z hlediska vzájemné blízkosti jeho jednotek, tj. jakožto kontaktnost nebo distantnost. V případě souvětí se princip kontaktnosti projevuje jako relevantní pro postavení (P nebo I) závislé věty člensky rozvíjející, ale zejména jako moment působící při formování spojovacích prostředků složených, komplexních, tj. při přesunu mezivětí švu a přeměně dvou nebo více dílčích prostředků původně heteropositionálních v tautopositionální.

2. V souvětí syntaxi se užívá dvou souborů termínů, jednak věta hlavní: věta vedlejší, jednak věta řídicí: věta závislá. Druhé členy obou uvedených terminologických párů se svým obsahem i rozsahem kryjí: každá věta závislá je ipso facto vedlejší a také naopak každá věta vedlejší je už tím i závislá. Zato první členy obou terminologických dvojic jsou svou věcnou náplní zcela odlišné. Termín věta hlavní implikuje nezávislost takto označené věty na jiné větě souvětí, ale nevypovídá nic o tom, zda daná věta je, nebo není determinována větou další; v složitějším souvětí jsou možné jak hlavní věty, na nichž je závislá nějaká věta vedlejší, tak i hlavní věty prosté, žádnou vedlejší větou nerozvíjené; např. v souvětí **Moljaaše se. jegda bě vь pešterě. i po tomъ otide* je první věta hlavní rozvíta vedlejší větou časovou, ale druhá věta hlavní — *po tomъ otide* — žádnou vedlejší větou určována není. Naopak termín věta řídicí implikuje rozvitost takto označené věty jinou větou v souvětí, ale

nevypovídá nic o tom, zda daná věta je, nebo není hlavní; v složitějším souvětí jsou možné jak věty řídící nezávislé, tj. hlavní, tak i věty řídící, které samy rozvíjejí nějakou jinou větu v souvětí, tj. jsou vedlejší; např. v souvětí **Pride paky na město. na němže bě přěže. jegda glagolaaše im̄ p̄rit̄čę* rozvíjí věta *na němže bě přěže* substantivum *město* v předcházející větě, je to tedy věta vedlejší, ale protože je sama dále rozvíjena následující větou časovou, je to — ve vztahu k ní — věta řídící.

V dalších výkladech budeme brát v úvahu vždy jen minimální nezbytný textový segment, tj. rozvíjející větu časovou a větu jí rozvíjenou, bez ohledu na syntaktickou úplnost konstrukce, jejíž součástí mohou být. Protože přitom je irelevantní, zda rozvíjená věta takto analyzované dvojice vět je v eventuálním širším syntaktickém celku hlavní, nebo vedlejší, přísluší jí označení věta řídící (dále VŘ) a větě, která jí rozvíjí, pak jako příslušný terminologický protějšek označení věta závislá (dále VZ).

3. Při analýze lineární organizace časového souvětí — o jeho místě v soustavě stsl. souvětí BARTULA; DOGRAMADŽIEVA, 1978; FROLOVA, 1974 — může hrát jistou úlohu též jeho povaha funkčně sémantická (o ní obecně BAUER—GREPL, 1972, 273—283).

Podle toho, jaký druh časových okolností vyjadřují, rozlišují se v staroslověnštině (viz též DOGRAMADŽIEVA, 1979)

A. VZ časově orientační, vyjadřující prosté časové zařazení děje nebo stavu VŘ. Odpovídají na otázku „kdy“ a jsou uvozeny spojivými výrazy *jegda/že/*, */j/ako/že/*, řídceji též *v̄n̄egda/že/*, *jeb̄maže*, *ižde/že/*, *kr̄deže*, *kogda*, *ježe*, *poņeže* a mimo kánon též jinými ve významu „když“, „až“, resp. též „jakmile“, „sotvaže“, např. Euch 99b 23—25 *eg'daže privedot̄r postriḡčsaago sę na trapezę. pojot̄r p̄nie se — aptontes tous k̄erous poreumetha en t̄e trapez̄e psallontes*, var. *aptontes hoi adelphoi k̄erous sunaperkhontai meta tou neophōtistu eis trapezan* „jakmile přivedou [...], /za/pějí [...]“;

B. VZ časově limitativní, vymežující průběh, trvání děje nebo stavu VŘ (viz též BAUER—BAUEROVÁ, 1961), a to

a) na otázku „jak dlouho“ určením celého jeho rozsahu ve významu „dokud“, „pokud“, tím že uvádějí děj nebo stav s dějem nebo stavem VŘ po celou dobu souběžný, respektive takový, na jehož trvání je trvání děje nebo stavu VŘ časově vázáno; užívá se v nich v uvedeném významu v kánonu spojovacích prostředků *doñbdeže*, *doideže*, o jediné též *doñelže*, např. L 17.8 *pr̄p̄oēsav̄r sę služi mi. don̄bdeže ěm̄ i p̄ję* Z, M, A, *donelže* S — *diakonei moi heōs phagō kai piō* „služ mi, dokud budu jíst a pít“;

b) na otázku „dokdy“ určením jeho konečné meze ve významu „dokud ne“, „než“, „až“, tím že uvádějí děj nebo stav, který ukončí děj nebo stav VŘ, respektive na jehož nástup je ukončení děje nebo stavu VŘ časově vázáno; užívá se v nich v uvedeném významu v kanonických památkách bez rozlišení týchž spojovacích prostředků jako v typu a), tedy *doñbdeže* a *doideže*, řídceji též jejich tvarových variant *doñbde/že/*, *doide/že/* a *doiže*, dále *doñelže* a konečně též spojky *daže* ne s řídkou variantou *daži*, např. Mt 24.39 *i ne oštjutiše. doideže pride voda i v̄zēt̄r vse* Z, *don̄bdeže* M, A, S — *kai ouk egnōsan, heōs ēlthen ho kataklusmos* „a nedověděli se to, dokud nepřišla voda a všechno neodnesla“ (Kral.: „a nevěděli, až přišla potopa, a zachvátila všecky“);

c) na otázku „odkdy“ určením jeho výchozí meze ve významu „od té doby, co“, „poté, co“, tím že uvádějí děj nebo stav, na jehož ukončení je

časově vázán nástup děje nebo stavu VŘ, respektive na jehož nástup — s možným následným souběžným trváním — je časově vázán nástup děje nebo stavu VŘ; užívá se v nich v uvedeném významu v kanonických památkách spojovacích prostředků *οτνηλι/ζε/* a *οτνηλε/ζε/*, např. L 13.24 *μνοσι /.../ υβιστητς υβνιτι. ι νε υβζμογοτς. οτνηλιζε υβο υβζστανετς γ/οσποδ/ς. δομου. ι ζατωριτς δυβρι* Z, M, S, *οτνηλι* A, (*οτνηλεζε* 0 108b) — *πολλοι/.../ ζετςουσιν ειςελθειν και ουκ ισχυουσιν. αφ' ηου αν εgerθη ηο οικοδεσποτς και αποκλεισθ τεν θυραν* „budou chtít vejít a nebudou moci, poté co vejde hospodář“.

4. Při analýze lineární organizace časového souvětí může konečně hrát jistou úlohu též jeho charakteristika syntakticky konstrukční, tj. zda v něm má VZ funkci člensky rozvíjející, nebo větně rozvíjející.

Všechny uvedené spojovací prostředky souvětí s VZ časovou — s výjimkou *δαζε/δαζι* — jsou geneticky vlastně relativní adverbia tvořená od původního pronominálního anaforicky relativního j-ového základu nebo od původního zájmenně tázacího základu k-ového (KOPEČNÝ, 1980). Jako bývalá relativa tvořily tedy tyto spojovací prostředky zprvu větný člen své věty a naznačovaly její vztah k předcházející větě tak, že vyjadřovaly sémantickou identitu s některým jejím větným členem, jakožto časová adverbia proto identitu s nějakým časovým adverbium ve VŘ: **togda. jegda*, např. Cloz 8a 32—33 *ibo togda. egda prijetz telo ijuda. υβσκοι υβ νβ δβεβολς || Supr 421.2—3 τγδα βο γεζε ι υβζε χληβρ ιγυδα. τυ υβσκοι υβ ηβ διγυβολς — και γαρ τοτε, μετα το λαβειν τεν προσφοραν, επεπδεσε το Ιουδα ηο διαβολος*, nebo s předložkovým pádem ve VŘ, užitým ve funkci časového určení (DOGRAMADŽIEVA, 1972): **υβ δβνβ. jegda*, např. Mc 14.12 *ι υβ πρβυι d'νβ οπρβσνζκς. egda πασχο ζβρεαχο. γλα/γολα/ση εμου υчениι σοι* Z, M — *και τε προτε ηεμερα τον αυμων, ηοτε το πασχα εθυον, legousin αυτο ηοι mathetai αυτου*.

Vedle tohoto vztázení původního relativa ve VZ k předložkovému pádu ve VŘ ve významu časového určení „ad sensum“ mohla být časová okolnost ve VZ vyjádřena též „ad formam“, tj. relativním zájmenem kongruentním v rodě a čísle se jménem, které tvoří jádro příslovceného obratu ve VŘ: **υβ δβνβ. υβ ηυζε*, např. L 12.46 *πριδετς γ/οσποδι/νς ραβα τογο /.../ υβ ζαστ υβ ηυζε νε υεστς Z, υβ γοδινο υβ ηιζε* M — *ηεκσει ηο κυριος του δουλου εκεινου /.../ εν ηορα ηε ου γινοσκει*. Souvětí tohoto typu však za pravá souvětí s VZ časovou nepokládáme: jsou to souvětí s VZ vztaznou adjektivní.

Zato se jako časové souvětí chápe i takové spojení VZ s VŘ, při němž ve VZ stojí spojovací prostředek vztažně adverbialního původu, který se vztahuje ve VŘ k substantivu označujícímu obecné ponětí času, časový úsek, období apod., i když tu nemělo funkci příslovceného určení (DOGRAMADŽIEVA, 1972), např. L 5.35 *πριδοτς ζε δβνβε. egda οτβζετς βοδετς οτς ηιχτς ζενιχτς* Z, M — *eleusontai de ηεμεραι, και ηοταν αραθηε απ αυτον ηο numphios*.

A posledním podtypem souvětí s VZ časovou člensky rozvíjející jsou útvary, v nichž spojovací výraz vztazně adverbialního původu ve VZ rozvíjí ve VŘ substantivum dějové nebo označující výsledek činnosti. Tento podtyp je založen na slovesném a dějově procesovém významu příslušného substantiva, které jakožto útvar kryptopredikativní neboli větná struktura nepredikátová představuje vlastně transformát plně predikátového útvaru slovesného, např. J 1.19 *σε εστς σβυδετςελςτβο ιοανovo. egda ποσβλαση ιγυδει οτς ι/ερευσα/λλ/ι/μα. ιερεζε* Z, A — *και ηαυτε εστιν ηε ματυρια του Ιοαννου, ηοτε απεστειλαν προς αυτον ηοι Ιουδαιοι; ζδε σβυδετςελςτβο ιοανovo — ιοανς σβυδετςελςτβουα*. Tvoří

tedy tento podtyp přechod mezi útvary člensky rozvíjejícími, s nimiž se shoduje icimálně, a větně rozvíjejícími, s nimiž jej spojuje jeho sémantika.

Nejvlastnějším typem časového souvětí v staroslověněštině je však útvar s VZ větně rozvíjející, tj. neurčující některý člen VŘ, nýbrž determinující VŘ jako celek; původní relativní adverbium ve VZ pak nemá už funkci člensky identifikující, ale vystupuje tu jako abstraktní gramatický signál příslušného vztahu mezi VZ a VŘ, tedy jako skutečná spojka, např. Ps 4.2 *vъnegda vъzvachъ uslyša mje bjože pravedy moeje Sin — en tō epikaleisthai me eisēkousen mēu ho theos tēs dikaiosunēs mou.*

VĚTOSLED

5. Sled vět v souvětí s VZ časovou je gramaticky vázán jen v řídkce zastoupeném podtypu, v němž se VZ vztahuje k nějakému jménu ve VŘ: VZ následuje za tímto jménem, je tedy v rámci celého souvětí v P nebo I, kdežto její A je vyloučena — viz § 4.

V ostatních konstrukčních podtypech sled vět gramaticky vázán není, nýbrž řídí se potřebami aktuálního členění textu, takže VZ může stát v A i v P, např. J 13.12 *egda umy nozē ichъ . i prijētъ rizy svoje |...| reče imъ Z, S, prijētъ |...| i reče M, A — hote oun enipsen tous podas autōn kai elaben ta himatia autou |...| eipen; Ps 42.2 vъskojъ sētuję choždjo. egda sъtožaelъ mi vragъ Sin — hina ti skuthrōpazōn poreuomai en tō ekthlibein ton ekthron mou; Supr 125.1—4 i jako vidē jako utro vъ tъ dnъ jęti imōtъ byti. vъzemъ rozvъny izvity tri na vyjъ svojo vъložī — hōs eiden |...| periethēken; Mc 4.36 i otъpuštъše narcъ. poješę i ēkože bē vъ ladī Z, M — paralambanousin auton hōs ēn en tō ploio; J 12.36 donъdeže svētъ imate. vērueate vъ svētъ Z, vēruiete M, A, S — Hōs | | heōs to phōs ekhete, pisteuete eis to phōs; Supr 520.13—15 molišę jęgo prěbyti otrokovici u űęgo v | = 2 | dnī. doňelize do kontca svoboditъ sę otъ bęsa — parekalesan auton epimeinai tēn paida duo hēmeras, akhris hou pantelōs apallagē tou daimonos; Mt 1.18 prěžde daže ne sъnęste sę. obręte sę imōšti vъ čřevě A, S — prin ē sunelthein autous heurethē en gastri ekhousa; Ps 57.10 ne viděšję slъnъca. prěžde daže ne razumějōtъ trъnbě vašęgo raměna Sin — ouk eidon ton hēlion pro tēu sunienai tas akanthas humōn tēn rhamnon.*

Přitom VZ časově orientační, uvozené spojkami *jęgda|že|* a *jako|že|*, jsou častěji v A, VZ časově limitativní, vyjadřující konečnou mez děje nebo stavu VŘ a uváděné spojkami typu *donъdeže* apod., častěji v P. K P tihnou tyto časově limitativní věty proto, že označují děj nově nastupující, který vstupuje do základního dějového pásma, o němž vypovídá VŘ, jako nový faktor, takže mívají ve stavbě souvětí povahu složky rematické. Naproti tomu VZ časově orientační často shrnují dotavadní průběh líčeného dění jakožto časové okolnosti, „kulisu“ dalšího rozvíjení děje, mají proto ve stavbě souvětí většinou povahu složky tematické, a odtud — při objektivním pořadí — i jejich tendence k A. Jejich tematické zapojení do kontextu je nežádka provedeno tak, že obsahují přímou lexikální repetici předchozího textu, např. L 9.35—36 *i glasъ bys|tъ| izo oblaka gl|agol|ę. sъ estъ s|y|nъ moi vъzljublъnъi. togo slušaite. i egda bys|tъ| glas. obręte sę is|usъ|. edinъ Z, M — kai phōnē egeneto ek tēs nephelēs legousa |...| kai en tō genesthai tēn phōnēn heurethē Iēsous monos; J 10.3—4 i ovъcę glasъ ego slyšętъ. i svoje ovъcę glašaetъ po imeni. i izgonitъ ję. egda svoje ovъcę izdenetъ. prědъ nimi choditъ Z, M, A — kai ta idia probata phōnei kat'*

onoma kai eksagei auta. hotan ta idia probata ekbalē, emprosthen autōn poreuetai.

Podobně je zřetelně tematizována anteponovaná VZ časová svým sémantickým napojením na předcházející text i tehdy, když v ní sice jeho doslovná repetice obsažena není, ale když je v ní několik akcí nebo dějů z předešlého textového úseku sumarizováno výrazem významu obecnějšího, např. Mc 15.19—20 *i bbeachō trbstbjē po glavē. i plvvaachō na űb. i přēgybajōšte kolēna. poklanēachō emu. i egda porogašē sē emu. svlvlēšē sv űego praprōdō Z, M, A, S — kai etupton auton tēn kephalēn kalamō kai eneptuon autō, kai tithentes ta gonata prosekunoun autō. kai hote enepaiksan autō, eksedusan auton tēn porphuran,* kde *porogati sē* ve VZ shrnuje *bíti, plbvati* a *prēgybajōšte kolēna poklanjati /sē/* z předchozí pasáže.

6. Zvláštní pozornost vyvolává v odborné literatuře (GUR'JEVA, 1970) segmentace a syntaktická závislost ve větě trojčlenných útvarech typu **i bystr̥/bystr̥ že. jedga pride. vidē.* VZ časovou by v nich bylo možno chápat jako rozvíjející

a) výraz *i bystr̥*, tedy

„I stalo se, když přišel: uviděl!“

a pak by šlo o souvětí s VZ časovou v P;

b) až větu *vidē*, tedy

„I stalo se: když přišel, uviděl“

a pak by šlo o souvětí s VZ časovou v A.

Příklady: Mt 26.1 *i bystr̥ egda svkonēča is/us̥/. vsē slovesa si. reče učenikom̥ svoim̥ Z, M, A — kai egeneto hote etelesen ho Iēsous pantas tous logous toutous, eipen;* L 18.35 *bys/tr̥/ že egda približi sē v̥ erichō. slēp̥c̥ eter̥ sēdēaše pri p̥oti Z, M, bys/tr̥/ približiti sē is/us̥/u v̥ erichō A — egeneto de en tō eggizein auton eis Ierikhō tuphlos tis ekathēto para tēn hodon.*

Za pravděpodobnější pokládáme interpretaci uvedenou sub b), neboť věta *i bystr̥/bystr̥ že* se pro svou sémantickou obecnost a minimální výrokovou sdělnost jeví jako výraz pouze spojující v širších textových souvislostech to, co předchází, s tím, co následuje, tedy jako „textová kopula“ toliko připomínající všeobecný postup epicky rozvíjeného děje a přechod od jedné situace nebo události ke druhé, respektive jako pouhé obecné konstatování časového toku vůbec, takže může — jakožto situační kulisa zobrazovaného dění — stát i v absolutním počátku vypravování nebo zahajovat po tematickém lomu novou tematickou linii. Nikoli náhodou proto v evangeliích stojí někdy na počátku kapitol, tj. na místech, na nichž se nasazuje nová epizoda, nová motivická řada; srov. např. — kromě citovaného už dokladu z Mt 26.1 — ještě Mt 11.1, 19.1, L 5.1, 11.1, 14.1, 20.1, nebo uvnitř kapitol místa střidy motivů, např. L 2.6, 2.15, 3.21, 5.12, 10.38, 11.27, 18.35 aj.

Věta *I bystr̥* má v takových konstrukcích často funkci hraničního signálu mezi dvěma různými motivickými řetězci, funkci formálního incipitu nového motivu. Např. v 9. kap. evangelia Lukášova se od verše 12 vypráví o nasycení pětitisícového zástupu pěti chleby a dvěma rybami; epizoda je uzavřena veršem 17: *i ēšē i nasytišē sē vsi. i v̥zēšē izbyv̥šējē im̥b. ukruch̥. koša d̥ova na desēte*

Z, M — *kai ephagon kai ekhortasthēsan pantes. kai ērthē to perisseusan autois klasmatōn kophinoi dōdeka*. Následující verš — 18. — zahajuje nové motivické pásmo, jehož obsahem je dotaz Ježíšův k učedníkům, za koho jej zástupy považují: *i bystr̥ egda molēaše se edin̥. s̥ nim̥ bēachq̄ učenici ego Z, M — kai egeneto en tō einai auton proseukhomenon kata monas sunēsan autō hoi mathētai*. Věta *I bystr̥* obě tyto různé stavební jednotky syžetu od sebe odděluje a naznačuje zahájení nového dějového pásma podobně, jako to mohou činit i časová určení typu *v̥ ono vrēme, togda, po sich̥, po d̥voju d̥nou* aj.

Pokud je věty *I bystr̥* užito v rámci tematické linie jediné, má zase funkci lomu její plynulosti a prostředku specifického rozvíjení tematických posloupností uvnitř jedné motivické řady, prostředku epicky retardujícího její postup a důrazně upozorňujícího na repetici rématu z předcházejícího textu jakožto tématu textového segmentu následujícího. Např. v pasáži L 1.40—41 *mariē /.../ v̥nide v̥ dom̥ zachariin̥. i cēlova elisav̥t̥. i bystr̥ ēko uslyša elisav̥t̥. cēlovan̥e mariino. v̥zigr̥a se mlad̥n̥c̥t̥ radoštami v̥ čr̥ev̥e eje Z, M, A, S — kai ēspasato tēn Elisabet. kai egeneto hōs ēkousen ton aspason tēs Marias hē Elisabet, eskirtēsēn to brephos en tē kōilia autēs — by bez onoho i bystr̥ šlo o přímé lineární rozvíjení tematických posloupností, kdežto užití této věty bezprostřední návaznost článků v tematicko-rematickém řetězci narušuje, jako by mělo být náhle zahájeno nové motivické pásmo; pokračuje však pásmo původní a tematický šev vyvolaný vsunutím věty *I bystr̥* do vyprávění má tak jen upozornit na důležité, klíčové postavení uvozeného jím motivu v rámci jedné epizody.*

Při obojím uvedeném kompozičním využití věty *I bystr̥* nepřichází tedy vůbec v úvahu její funkce větného rématu. Přitom VZ časová následující za ní má povahu větného tématu, což se projevuje jejím kontextovým zapojením zcela nepochybně tehdy, když obsahuje odkaz na předcházející situaci jejím zobecněným shrnutím nebo přímým opakováním, např. L 24.50—51 *izvede že je v̥n̥ do vitanije. i v̥zdvig̥ roč̥e svoi blag/oso/vi je. i bystr̥ egda blagoslov̥leaše je. ot̥stopi ot̥ nich̥ Z, M, A — kai eparas tas kheiras autou eulogēsēn autous. kai egeneto en tō eulogēin auton autous diestē ap' autōn*. Kdybychom postulovali rozčlenění souvětí na složku (větu) tematickou a složku (větu) rematickou, měla by být při prokázání tematické povaze VZ časové v soulase s pojetím uvedeným výše ad a) jejím rematickým protějškem v rámci jednoho souvětí věta *I bystr̥*, a to dokonce — jakožto anteponovaná — v sledu subjektivním; to je však, jak jsme viděli, interpretace zcela nepřijatelná. Větné réma k VZ časové představuje až věta následující za ní, a to jak pro svou pozici, neboť v nevzrušeném, objektivním tónu vyprávění je uzuální právě sled téma — réma, tak i svou komunikativní závažností a výpovědní dynamičností, neboť teprve ona přináší potřebné sdělné novum, které posunuje tok vyprávění kupředu a které se pak v následujícím textu stává východiskem dalšího rozvíjení tematické linie.

Z hlediska funkční souvětí perspektivy mají tedy naše trojčlenné větné útvary tento stavební pořádek: 1. věta *I bystr̥/bystr̥ že* = textová kopula, signál nástupu nové tematické linie nebo lomu plynulosti dosavadní tematické linie; 2. VZ časová = složka tematická; 3. poslední věta = složka rematická. Očekávaná struktura souvětí spojujícího v jeden celek složku (větu) tematickou a složku (větu) rematickou napovídá, že v analyzovaných trojčlenných útvarech tvoří VZ časová souvětí pár s následující větou jakožto se svou VŘ.

Stejnou segmentaci naznačují též konstrukce, v nichž věta následující po

VZ časové je uvozena s pomocí *i* nebo *i se*, např. L 14.1 *i bystr̥ egda v̥nide is|us|r̥ v̥ dom̥ edinogo k̥n̥ędza farisěiska v̥ soboto q̣ chlěba ęst̥. i ti bęachq̣ nazirajošte i M, v̥ on|o|. v̥nide is|us|r̥ A, v̥ ono. bystr̥ v̥niti is|us|ovi S — kai egeneto en tō elthein auton eis oikon tinos tōn arkhonion tōn Pharisaiōn sabbatō phagein arton, kai autoi ęsan paratēroumenoi auton; L 9.51 *bys|tr̥| ęe egda s̥ḳoṇḅčavaachq̣ sę ḍṇḅe. v̥schozdeṇęju ego. i tr̥ utvṛrdi lice svoe iti v̥ i|erusa|l|i|ṃr̥ Z, M — egeneto de en tō sumplērousthai tas hēmeras tēs analēmpseōs autou kai autos tou prosōpon estērēsen tou poreusthai eis Ierousalēm; L 5.12 *i bys|tr̥| egda bys|tr̥|. v̥ edinoṃ oṭ graḍ. i se moẓḅ ispḷṛṇę̣ prokažeṇḅ Z, M — kai egeneto en tō einai auton en mia tōn poleōn kai idou anēr plērēs lepras; L 2.15 *i bystr̥ ęko otidq̣ oṭ ṇicḥr̥ anđ|e|li na n|e|bo. i č|loṿě|ci. pastyri. ṛšę drug̣ ḳṛ drugu Z, M, A, S — kai egeneto hōs apēlthon ap' autōn eis ton ouranon hoi aggeloi, kai hoi anthrōpoi hoi poimenes elaloun pros allēlous.****

V apodozi časového souvětí, tj. na počátku VŘ postponované své VZ, se *i*, *i se* mohou objevovat i mimo spojení s *i bystr̥*, např. L 15.30 *egda ęe s|y|nr̥ tvoi. izędy tvoe imēṇe. ṣ ḷjuboděicami pride. i zakla emu telec̣ pitomy Z, M, A, bez i S — hote de ho huiois sou houtos ho kataphagōn sou ton bion meta pornōn ęlthen, ethusas autō ton siteuton moskhon; Mc 8.18—19 *ne poṃṇite li. egda pęṭ chlěḅ pṛlomicḥ. v̥ pęṭ tysq̣šṭ. i koliko koṣ̌ ukrucḥ ṿzęsṭ Z, M — kai ou mnēmoneuete, hote tous pente artous eklasa eis tous pentakiskhillious, kai posous kophinous klasmatōn plēreis ęrate; L 2.21 *i egda ispḷṛnišę sę osṃ ḍṇii da i obṛẓqṭ. i naṛšę imę emu is|us|r̥ M, bez i Z, A, S, O — kai hote eplēsthēsan hēmerai oktō tou peritemein auton, kai eklēthē to onoma autou Iēsous.***

Toto *i*, ale též *a*, *da* aj., se v staroslověnštině i v ostatních starších slovanských jazycích mohou objevovat v apodozi souvětí i s jinými VZ příslovečnými (TRÁVNÍČEK, 1956, 44—57; BAUER, 1960, 345—350) a rovněž po participiální vazbě ve významu příslovečné věty (VEČERKA, 1961, 128—138; KURZ, 1958); jde sice o slova fungující jinak už běžně ve funkci kopulativních spojek, ale zachovávající si patrně v uvedených konstrukcích ještě i stopy svého interjekcionálního původu (KOPEČNÝ, 1980), a uvozující tedy — ve významu blízkém „aj“, „hle“ — děj překvapivý nebo neočekávaně nastupující; v obratu *i se s i* v kombinaci s interjekcionálním deiktickým *se* je tento význam vyjádřen zdůrazněně.

Souvětný typ **Jedga pride. i vidě* je v staroslověnštině dobře doložen a jeho existence je argumentem ve prospěch druhé, tj. uvedené ad b), interpretace trojčlenného útvaru **i bystr̥ jedga pride. |i| vidě*. Naproti tomu konstrukce **I bystr̥. i vidě* s *i* uvozujícíím větou obsahovou, která by podpořila první (tj. a)) z uvedených výše interpretací daného trojčlenného útvaru, v staroslověnštině obvyklá není.

Vcelku lze tedy dosti frekventované trojčlenné souvěté útvary typu **I bystr̥|bystr̥ ęe. jedga pride. |i| vidě* členit syntakticky tak, že VZ časová vytváří časové souvětí s následující větou jakožto se svou VŘ a že toto souvětí jako celek je obsahovou větou podmětnou úvodního *I bystr̥* (avšak bez jazykového prostředku, který by vyjadřoval závislost časového souvětí na úvodním *I bystr̥* formálně), tedy: „I stalo se: Když přišel, uviděl“. Z hlediska větosledu v časovém souvětí jsou to případy s VZ v A.

7. Kromě A a P je možná též I VZ časové, tj. její vložení do VŘ, jejíž jedna část je tak před VZ časovou a druhá část za ní, např. L 5.34 *eda mozete s|y|ny*

bračnyje, doideže ženichъ estъ съ nimi. сътворiti postiti se Z, donъdeže M — mē dunasthe tous huiou tou numphōnos, en hō ho numphios meī autōn estin, poiēsai nēsteusai; Ps 119.1 kъ g/ospod|ju egda skrъbъchъ. vozъvachъ Sin — pros kurion en tō thlibesthai me ekekraksa; Supr 296.22—24 na pōti jako přēpluchovē iordanъ. sъrētošę na někotorii — en tē hodō meta to parasai ton Iordanēn sunētēsān hēmin tines.

Ne zcela jednoznačná z hlediska adresáta projevu je však syntaktická segmentace, a tedy i vzájemná poloha VZ a VŘ, zejména v těchto syntaktických útvarech:

a) V souvětí, v němž je původní adverbialní výraz vyčleněn z postponované VŘ a umístěn před spojovacím výrazem anteponované VZ: **po tomъ. jegda pride. vidě.* Taková souvětí je možno syntakticky segmentovat dvojitým způsobem, takže by v nich mohlo jít buď o I, pokud by se uznala — při fónické realizaci daných promluv — existence mezivětné nekoncové pauzy a intonačního předělu mezi *po tomъ* a *jegda*, nebo o A, pokud by se slovní sekvence *po tomъ jegda* apod. uznaly za komplexní spojovací výraz (podrobněji viz § 9).

b) V souvětí s anteponovanou VZ, před níž je situováno gramatické slovo (spojka, partikule) jako *da, i, nъ, jako* aj., vztahující se de facto buď jako partikule až ke slovesu VŘ, nebo vyjadřující ve funkci spojky syntaktický vztah daného časového souvětí jako celku — tj. formálně vlastně opět jeho VŘ — k předchozímu textu, např. L 16.4 *razumějō čto сътворjō. da egda ostavlēnъ bōdō otъ stroeniē domu priimōtъ mę vъ domy svoje M, razuměchъ čto сътвориō. egda otъstavlēnъ bōdō otъ stroenē domu. primōtъ mę vъ domy svoje Z — egnōn ti poiēsō, hina hotan metastathō ek tēs oikonomias deksōntai me eis tous oikous heautōn; L 15.25 bē že s|y|nъ ego starēi na selē. i ēko grēdy približi sę kъ domu. i slyša pēniē i liky Z, bez i M, A, S — en de ho huiou autou ho probuteros en agrō kai hōs erkhomenos ēggisen tē oikia, ēkousen sumphonias kai khorōn; L 14.12—13 *egda tvořiši obědъ. li večerjō. ne zovi drugъ tvoichъ [...]| nъ egda tvořiši pirъ. zovi ništeję Z, M — hotan poiēs ariston ē deipnon, mē phōnei tous philous sou [...]| all' hotan dokhēn poiēs, kalei ptōkhous; Cloz 5b 19—21 *tēmъ razuměemъ ēko egda unyemъ. ni učēnъ namъ polъzę tvoritъ. ni kazaņe — enteuthen manthanōmen hoti, hotan rhathumōmen, oute parainesis hēmas ōphelei, oute nouthesia; Supr 124.13—16 pionija že mōčēnika. i pače pominati lēpo. poņeže jegda bēaše vъ miru. mnogy otъ přēbsti obrati — Pioniou de tou marturos kai mallon memnēsthai prosēkei dioti kai hote epedēmei tō kosmō pollous apo tēs planēs epestrepsen.***

Zdá se však, že mezi oběma geneticky heteropropositionálními spojkami v místě styku nekoncový úsekový předěl vždy nebyl: nejenže nebývají navzájem odděleny interpunkčním znaménkem, ale ty z nich, které jsou enklitické, mohou stát až za spojovacím výrazem VZ časové, a tvořit tak s ním nepochybně jeden výslovnostní takt, např. L 12.58 *egda bo grēdeši sъ sōpřemъ tvoimъ kъ kъnezu. na pōti daždъ dělānie izbyti otъ nego M, egda že Z — hōs gar hupageis meta tou antidikou sou ep' archonta, en tē hodō dos ergasian apēllakhthai ap' autou; Supr 127.22—27 *kyl kupъ bol'si jestъ plēvny li ili p'šeničny. jegda bo pridētъ dělātēlъ sъ lopatojō potrebiti toka. plēvamъ lъgъkamъ soštamъ. udobъ vētromъ otъnošetъ sę — hotan gar elthē ho geōrgos en tō ptuō diakatharai tēn halōna, to akhuron kouphon hon eukolōs hupo tou aeriou pneumatōs metapheretai.**

Téhož původu a téže povahy je ostatně též partikule *že*, o níž je nejisté, zda

ji lze pokládat ještě za samostatné slovo, nebo spíše už za slovotvorný formant příslušného spojovacího prostředku, vytvářející dubletní útvary typu *jegda* — *jegdaže* atp. Na jistou míru její lexikální autonomie se zdají ukazovat poměry u časového *jako*, které stává v anteponované VZ časové buď s heteropropositionálním *i*, tedy *i jako*, resp. *i bystř jako*, nebo — bez něho — zpravidla se *že*, tedy *jako že*, což by naznačovalo izofunkcionálnost *i // že* ve větách tohoto typu.

c) V souvětí tautosubjektovém, v němž je společný podmět VŘ i VZ časové vytčen před anteponovanou VZ, např. Mt 21.38 *dělatele že egda uzvrěšę s/y|nř. rěšę vř sebě M, A, dělatele že viděvřše S — hoi de geōrgoi idontes ton huion eipon en heautois*; Supr 93.17—20 *stražb jegda vidě jego ukloňšša sę |...| samř sę ustroilř — ho de dēmios hōs eiden auton ekklinanta*; J 11.32 *mariě že ěko pride. ideže bě iis|usrř|. viděvřši i pade emu na nogu Z, M, A, S — hē oun Mariam hōs ělthen hopou ěn Iēsous, idousa auton epesen autou pros tous podas*.

Ve větách tohoto typu, tj. **Petrř jegda pride vidě*, byla — při fónické realizaci textu — buď mezi *Petrř* a *jegda* mezivětná nekoncová pauza, takže *Petrř* by byl formálně syntakticky podmětem až přísudku *vidě* ve VŘ a VZ časová by byla do ní vložena, tj. stála by v I:

**Petrř. jegda. pride. vidě,*

nebo mezi *Petrř* a *jegda* taková pauza nebyla a *Petrř* by při splývavé výslovnosti s následujícím textem patřilo i po stránce formálně syntaktické do VZ časové, která by pak stála ve vztahu ke své VŘ v A:

**Petrř jegda pride. vidě*

Podporou první interpretace je to, že společný podmět vytčený v časovém souvětí před anteponovanou VZ může být od ní někdy, i když jen zcela řídce — oddělen interpunkčním znaménkem; např. v citovaném výše dokladu z J 11.32 je v M tečka před *ěko*, v Z, A, S však nikoli.

Podporou druhé interpretace je zapojení společného podmětu do anteponované tautosubjektové participiální konstrukce (VEČERKA, 1961, 138—140), která jako polovětný ekvivalent VZ nespécifikovaně příslovecně, prakticky však nejčastěji právě časové, představuje pro situaci souvětí s VZ časovou dobrou analogii.

Proti tomuto pojetí by zdánlivě mluvila ta okolnost, že VZ by při jeho platnosti nebyla svým spojkovým výrazem uvozena. Ale spojkový výraz nemusel nezbytně zaujímat incipitní pozici ve VZ, jak ukazují vzácné doklady, v nichž na prvním místě v anteponované VZ časové stojí podmět jiný než podmět postponované VŘ, takže nepochybně není členem VŘ, nýbrž VZ, srov. Supr 119.26—28 *tř že blaženyi grigorii. jeg'da sědžaše vř chyzině svojei. i pisaaše. pride kř ěnemu malomoštř — hōs hoti ekathezeto ho autos makarios Grēgorios en tē kellē autou kai ekalligraphēi, erkhetai pros auton ptōkhos*; J 7.27 *sego věmř otr kōdu sř estř a ch|řst|ř egda pridetř. nikřtože ne věštř otr kōdu estř Z, M, A — ho de khristos hotan erkhetai, oudeis ginōskei pothen estin* (zde je předsunutí podmětu před spojovací výraz VZ a bezprostředně za heteropropositionální adverzativní spojku *a* nepochybně motivováno potřebou výrazného subjektivního pořadí při silném důrazu, který je na slově *chrěstř* jakožto na příznakovém členu logického kontrastu).

Nejistota při řešení otázky členitosti a syntaktické segmentace časového souvětí tautosubjektového se společným podmětem vytčeným před anteponovanou VZ není pravděpodobně jen projevem gnozeologické nedostatečnosti zkoumajícího filologa, nýbrž odráží nejspíš i ontologickou stránku problematiky, tj. faktickou neustálenost a jednoznačnou nevyhraněnost větných útvarů tohoto typu v staroslověnštině.

SEGMENTACE

8. Už analýza větosledu v případech uvedených v § 7 musela vzít v úvahu segmentaci textu a vzájemnou spjatost jeho dílčích jednotek v kontaktu i na distanci. Problematika segmentace stsl. textu je ovšem širší a uplatňuje se i mimo rámec větosledu (k ní GUR'JEVA, 1975; ILČEV, 1969).

I při analýze časového souvětí se např. otázka umístění a zapojení společného podmětu do některé z obou tautosubjektových vět netýká jen případů, kdy je vytčen před anteponovanou VZ, které jsme analyzovali v § 7 sub c), nýbrž ještě i řady dalších. Spekulativně přitom přicházejí v úvahu tyto slovosledné možnosti:

- a) *Petrъ jegda pride vidě
- b) *Jegda Petrъ pride vidě
- c) *Jegda pride Petrъ vidě
- d) *Jegda pride vidě Petrъ
- e) *Petrъ pride jegda vidě
- f) *Vidě Petrъ jegda pride
- g) *Vidě jegda Petrъ pride
- h) *Vidě jegda pride Petrъ

Typy d), g), h) se v textech prakticky nevyskytují. Jednoznačné je zařazení podmětu v anteponované VZ, pokud stojí mezi spojkou a přísudkem VZ, tj. v typu b), např. J 4.25 *egda τὸ pridetъ. vъzvěstitъ namъ vsě Z, M, A — hotan elthē ekeinos, anaggelei hēm̄in hapanta*; Cloz 8b 8—10 *egda d|u|chovъnaē pišta vъnidetъ. vъ umъ plъnъ zloby. pače pogubitъ. i istlilitъ* — (v řeckých kodexech je znění, kterému tento stsl. text věrně neodpovídá). Stejně jednoznačné je syntaktické zapojení společného podmětu v anteponované VR, tj. před spojkou postponované VZ, bez ohledu na to, zda stojí

před přísudkem, tj. typ e), např. L 9.26 *sego s|y|nъ č|lověčъ|sky postyditъ se. egda pridetъ vъ slavě svoei Z, M, A — touton ho huios tou anthrōpou epaiskhunthēsetai, hotan elthē en tē doksē autou*; Ps 48.16 *b|og|ъ izbavitъ d|u|šq mojq iz rōky adovy. egda priemletъ mje Sin — ho theos lutrōsei tēn psukhēn mou ek kheirov hadou, hotan lambanē me,*

nebo až po přísudku, tj. typ f), např. J 12.41 *si reče isaič. egda vidě slavq ego Z, M, A — tauta eipen Hēsaias, hoti eiden tēn doksan autou*; Ps 57.11 *vъzvelitъ sje pravedbnikъ egda viditъ mestъ Sin — euphranthēsetai dikaios, hotan idē ekdikēs̄in asebōn.*

Nejednoznačné pro adresáta projevu je ve své grafické podobě začleněn podmět v souvětí s anteponovanou VZ, stojí-li mezi jejím přísudkem a přísudkem postponované VR, tj. v typu c): mezivětný nekoncový předěl při fónické realizaci, resp. při interpretaci čteného textu by mohl být buď za podmětem — a ten je pak členem VZ, tedy **Jegda pride Petrъ. vidě*, nebo by mohl být před

podmětem — a ten je pak členem VŘ, tedy **Jegda pride. Petrъ vidě*. V stsl. památkách se ve větách vybudovaných na uvedeném slovosledném půdorysu uplatňuje někdy první, jindy druhý typ segmentace jejich syntaktické struktury, jak někdy prozrazují doklady obsahující zřetelné signály lineární členitosti textu. V některých z nich je totiž hranice vět v souvětí vyznačena interpunkcí, např. J 19.6 *egda že i viděšę archierei i slugy. vъzъpišę* M, A, bez tečky za *slugy* Z — *hote oun eidon auton hoi arkhieiris kai hoi hupēretai, ekraugasan* (s dvojnásobným společným podmětem ve VZ), ale J 17.12 *egda běchъ sъ nimi vъ mirě. azъ sъbljudach je vъ imę tvoe* M, A, S — *hote ēmēn met' autōn en tō kosmō, egō etēroun autous en tō onomati sou* (se společným podmětem až ve VŘ).

V části dokladů daného slovosledného typu lze hranici syntaktických segmentů stanovit podle polohy výrazu rozvíjejícího přísudek, ať už jako jeho předmět, nebo adverbialní určení: stojí-li za podmětem, je podmět členem VZ, tedy

**Jegda pride Petrъ vъ Galilejo. vidě*

např. J 19.8 *egda že slyša pilatъ se slovo. pače uboě sę* Z, M, A, S — *hote oun ēkousen ho Pilatos touton ton logon, mallon ephobēthē* (zde je hranice částí souvětí vyznačena navíc interpunkcí — mimo S, kde tečka není).

U části stsl. dokladů zůstává však umístění mezivětného předělu v souvětí s VZ časovou pro jejich čtenáře nejistá; věty jako Ps 118.67 *prъvěe daže ne sъmērictъ sę azъ přēgrěšictъ* Sin — *pro tou me tapeinōthēnai egō eplēmmelēsa* jsou z hlediska jejich vizuálně percipujícího adresáta co do své lineární organizace dvojnásobně. Podobnou nejednoznačnost jsme mohli zjistit už výše (§ 7 sub c)) též u grafické podoby typu a).

9. Problém lineární textové segmentace a mezivětného předělu vyvstává dále při kontaktním postavení adverbialního určení ve VŘ a spojovacího výrazu, tj. vlastně relativního adverbialního určení na ně ve VZ. Konstrukčně sice nemuselo být adverbialní určení VŘ v bezprostředním kontaktu se spojovacím výrazem VZ vždy, např. Supr 312.14—16 *jegda zabytija oblakъ. přěšъdъ na umъ slovo stavi. tъgda že i vy razgněvaste sę* — *hote de to tēs lēthēs nephos hupodramon tē daimonia ton logon anekopse, tote de kai humeis ēganaktēsate*; Supr 260.12—13 *dotolē že močišę i. donъdeže rebra jego ogolišę* — *epi tosouton de ebasanisan auton, heōs hou egumnōthēsan autou* (viz též doklady výše § 4). Ale v souvětí s VZ v P k přímému styku adverbialního výrazu VŘ se spojovacím výrazem VZ běžně docházelo a toto lineární uspořádání vedlo — při účasti adverbialního výrazu VŘ na sémantické specifikaci spojovacího výrazu — k náběhu pojímat oba výrazy v kontaktu jako spojovací výraz složený, komplexní, což se při fónické realizaci mohlo formálně projevit přesunutím nekoncové mezivětné pauzy oddělující původně adverbialní určení na konci anteponované VŘ od jednoduchého spojovacího výrazu, jímž se začínala VZ, před ono adverbialní určení: **vidě po tomъ. jegda pride* → **vidě. po tomъ jegda pride*.

Tuto tendenci naznačují doklady s adverbialním určením vyňatým z postponované VŘ a předsunutým před spojku VZ, která je v A před (ostatkem?) VŘ: **po tomъ jegda pride vidě*. I pro věty tohoto typu se ovšem nabízí dvojí interpretace: a) **po tomъ. jegda pride. vidě* — s VZ v I — a b) **po tomъ jegda*

pride. vidě — už s komplexně pojímaným spojovacím výrazem vyjadřujícím s dostatečnou explicitností předčasnost VZ ve vztahu k VR a s VZ v A, např. Mc 14.28 *ντ πο τωμ εγδα ντσκρτνρ. νατjρ νν ντ γαλιλει* Z, M — *meta to egerthēnai me proaksō humas eis tēn Galilaian*; nebo pro explicitní vyjádření současnosti je doloženo

τjρδα ježe, srov. Supr 421.2—3 τjρδα βο ježe i νβζε χλῆβτ ιjυδα. tu ντσκοῖι ντ νῆ διjανολτ.

Na sémantické specifikaci spojovacího výrazu VZ se podílely též adverbialní výrazy VR, tvořené obraty se substantivy označujícími abstraktní časové termíny; při jejich kontaktu se spojovacím výrazem VZ vznikaly pak složené, komplexní spojovací výrazy jako

ντ (to) νρῆμῆ jεgδα, srov. např. Supr 76.10—11 ντ το ζε νρῆμῆ jεg'δα σ|νῆ|τjρῆ μορῆαααη. βῆαζε στυδεν νελικα — kata de ton kairon ekeinon, hote hoi hagioi emarturēsan, eikhen kruos mega;

οτ (togo) δῆνε οτῆελιζε, srov. např. Supr 122.13—16 jako οτ δῆνε τογο οτῆελιζε ποδα μι στ δλῆγοτῆρῆνιjεμτ. i prostomτ σρῆδῆcemτ. ναρῆτε τῆ γ|οσποδι|τ patriarchu byti. σῆτῆι cρῆκvi σvojei — hoti apo tēs hēmeras ekeinēs, aph' hēs tauta moi pareskhes en aplotēi kardias meta makrothumias, hōrise se genesthai kurios proedron tēs hagian autou katholikēs kai apostolikēs ekklesiās;

δο (togo) δῆνε jεgδα, srov. např. Mt 26.29 ne imamτ πιτι οτρ πλοδα σεγο λοζῆnαγο. do togo δῆνε. εγδα πjρj σρ vami. novτ ντ c|jεσα|ρ|τ|σ|τω|ι|ι ο|τ|ca moego Z, M, A, S — *ou mē piō ap' arti ek toutou tou genēmatos tēs ampelou heōs tēs hēmeras ekeinēs hotan auto pinō meth' humōn kainon en tē basileia tou patros mou.*

Komplexní spojovací výrazy nebyly však v daných funkcích a významech prostředky jediné možnými, nýbrž představovaly explicitnější synonymní protějšky spojovacích prostředků jednoduchých: *po tomž jεgδα — jεgδα*; jejich užití v památkách přeložených bylo pak motivováno i příslušným explicitnějším zněním předloh. Pouze adverbialní komparativní určení „dříve“, vyjadřující explicitně předčasnost, tvořilo už zjevně fixovanější spojení se spojkou *daže ne*, neboť ta se bez něho vyskytuje jen zcela vzácně. Běžně je v kánonických památkách doložena ve spojení *prēzde daže ne* a řidčeji, v žaltáři, též ve spojení *prvῆje daže ne*, např. L 22.15 *νβζδελῆχτ πασχα ἔστι σρ vami. prēzde daže ne priimγ μοky* Z, M — *epethumēsa touto to paskha phagein meth' humōn pro tou me pathein*; Euch 61b 13—15 *δαjεi ν|τ|σῆμτ προσῆνιῆ. prēzde daže ne προσῆτ — pro tou aiteisthai*; Ps 118.67 *πρῶεε δαζε ne σῆμῆριχτ σjε αζ ντ πρῆγῆσiχτ Sin — pro tou me tapeinōthēnai egō eplēmēlēsa.*

V památkách mimo kánon jsou doloženy v téže funkci a významu též *prēzde jεgδα, prēzde neže, prvῆje neže, prēzde li, prēzde donῆδεze ne a drῆve daže ne*, např. Ps 38.14 *οσλαβι μῆε ἔα ποῖjυ prēzde neže οτιδυ Lob, Par, prēzde daže ne Sin — pro tou me apelthein*; Bes 18.88a 16sq. *πρῶεε neže avramτ βῆ αζν jεsmτ — antequam Abraham fieret, ego sum*; A 7.2 *dati etera c|l|o|v|j|ka ντ πογιβῆλ. prēzde li oklevetanτ. na lica γ|lα|γ|ο|lε|μ|ι|χ|τ. na νῆ μῆστο ζε οτ|σ|νῆtu. priemetτ Mak, prēzde daže Christ, prēzde. donῆδεze ne Šiš — kharizetai tina anthrōpon prin ἔ ho katēgoroumenos [...] ekhoi*; G 2.12 *δρῆvje ubo. daže ne πρiδοσα ini ot ijakova σρ jazyky ἔδεσε Christ, Slepč, Šiš — pro tou gar elthein*; Bes 30.198b 13 *ντ istinu kainτ prēzde jεgδα ne ubilτ βῆ brata. σlyša seβῆ γ|lα|γ|ο|lε|mo — certe Cain, priusquam patricidium opere perpetravit, audivit.*

Méně zafixováno bylo spojení *prēzde* s jinými spojovacími prostředky pro explicitnější vyjádření časové posloupnosti, srov. např. Supr 124.28—29 *πιονιi ζε vidῆ prēzde jednogο δῆνε. νῆjεgδα σῆ rodi πολυκαρτ — pro mias hēmeras*

tōn Polukarpou genethliōn (zde s udáním časové míry předčasnosti obratem *jednogo dne*).

Ze spojení substantiv ve významu abstraktního časového termínu s relativy kongruentními se pokládá někdy (DOGRAMADŽIEVA, 1972 a 1977) za komplexní spojovací výraz „zkrácená“ relativní věta s pádovou asimilací vztažného zájmena a s vtažením určovaného jména do vztažné věty a neopakováním předložky, která vznikla jako syntaktický kalk podle řečtiny (o tom podrobněji SLOŇSKI, 1908, 1—10; též BUJUKLIEV, 1968)

въ нѣже дѣнь jako ekvivalent *вънегдаже* „když, kdykoli“, srov. např. Euch 62a 4—5 *poslušai nasъ. въ нѣже день призovemъ тея* — *epakouson hēmōn en hē an hēmera epikalesōmetha se*.

Podobně by bylo možno chápat — jako ekvivalent *doñbdeže* — též *do negože dne*, srov. např. L 1.20 *i se bodeši mlčѣ. do negože dne bōdetъ se* Z, M, A — *akhri hēs hēmeras genētai tauta* (ostatně ve stejném významu a funkci je doložen i obrat *do toho dne jegda* — viz citovaný výše doklad z Mt 26.29).

Analogické

**отъ negože dne* v kanonických památkách není doloženo (ve stejném významu a funkci se vyskytuje jen *отъ dne того отънелиже* — viz citovaný výše doklad ze Supr 122.13).

ZKRATKY CITOVANÝCH PAMÁTEK

- A = Evangeliář Assemanův. Kodex Vatikánský 3. slovanský. Díl 2. Vydal J. Kurz, Praha 1955
- Bes = Besědy na jevangelije papy Grigorija Velikogo. Dle rusko-csl. rukopisu 13. stol. ze snímků v kabinetu cizích jazyků ČSAV
- Gloz = Clozianus. Codex palaeoslovenicus glagoliticus. Edidit A. Dostál, Praha 1959
- Euch = Euchologium Sinaiticum. Edidit a) J. Frček, Paris 1933—39; b) R. Nahtigal, Ljubljana 1941—42
- Christ = *Ae. Katužniacki*: Actus epistolaeque apostolorum palaeoslovenice ad fidem codicis Christinopolitani, Vindobonae 1896
- Lob = (žaltář Lohkovický, vyd.) J. Vajs: Psalterium palaeoslovenicum croatico-glagoliticum, Pragae 1916
- M = Mariinskoje četverojevangelije s primečanijami i prilozhenijami. Trud V. Jagiča, Sanktpeterburg 1883
- Mak = (praxapoštol Makedonský), dle rukopisu bulharské redakce 12. stol. ze snímků v kabinetu cizích jazyků ČSAV
- O = Ostromirovo jevangelije 1056—57 g., /.../ izdannnoje A. Vostokovym, Sanktpeterburg 1843
- S = Savvina kniga. Trud V. Ščepkina, Sanktpeterburg 1903
- Sin = Sinajskaja psal'tyr'. Glagoličeskij pamjatnik XI v. Prigotovil k pečati S. Sever'janov, Petrograd 1922
- Slepč = G. A. Iljinskij: Slepčenskij apostol XII v., Moskva 1912
- Supr = Supraslskaja rukopiš. Trud S. Sever'janova, Sanktpeterburg 1904
- Šiš = F. Miklosich: Apostolus e codice monasterii Šišatovac palaeoslovenice, Vindobonae 1853
- Z = Quattuor evangeliorum codex glagoliticus olim Zographensis nunc Petropolitanus /.../ edidit V. Jagič, Berolini 1879
- Poznámka*: Děkuji vedení kabinetu cizích jazyků ČSAV za souhlas, abych směl pro potřeby tohoto článku užít listkového archívního materiálu *Slovníku jazyka staroslověnského*.

SEZNAM LITERATURY

- BARTULA, Cz.: Elementy prasłowiańskie zdania złożonego w języku staro-cerkiewno-słowiańskim. In: Z polskich studiów slawistycznych. Seria 4. Językoznawstwo (separát s. a.) s. 5—11
- BAUER, J.: Vývoj českého souvětí. Praha 1960
- BAUER, J.—BAUEROVÁ, M.: Staroslověnské spojky typu *doňudeže, doňeliže*. Slavia 30, 1961, s. 410—422
- BAUER, J.—GREPL, M.: Skladba spisovné češtiny, Praha 1972
- BUJUKLIEV, I.: Antecedentna pozicija i atrakcija na odnositelnoto mestoimenie v starobalgarski ezik. In: Izvestija na Instituta za balgarski ezik BAN, kn. 16, 1968, s. 411—416
- DOGRAMADŽIEVA, E.: Opredelitelnite izrečenija s temporalna semantika v starobalgarski. Balgarski ezik 22, 1972, kn. 6, s. 517—523
- DOGRAMADŽIEVA, E.: Obstoitelstvenite izrečenija v Sinajskija evchologij. In: Nahtigalov sbornik, Ljubljana 1977, s. 47—67
- DOGRAMADŽIEVA, E.: Kám väprosa za strukturata na obstoitelstvenite izrečenija v starobalgarski ezik. In: Slavjanska filologija 15, Sofija 1978, 321—328
- DOGRAMADŽIEVA, E.: Funkcionalna rolja na strukturalnite elementi v starobalgarskoto temporalno izrečenie. In: Izsledvanija värchu istorijata i dialektite na balgarskija ezik (Sbornik Mirčev), Sofija 1979, s. 149—154
- FROLOVA, I. A.: K voprosu o drevneslavjanskom složnom predložanii. In: Voprosy slovo-obrazovanija i grammatiki russkogo jazyka, Gorkij 1974, s. 41—66
- GUR'JEVA, Je. I.: Predloženija, vyražajuščije vremennye otnošenija v staroslavjanskom jazyke. In: Učenyje zapiski Tartuskogo universiteta, 254, 1970. Trudy po russkoj i slavjanskoj filologii XIV, s. 117—147
- GUR'JEVA, Je. I.: K voprosu o členenii staroslavjanskich tekstov na zaključnyje predloženija. In: Učenyje zapiski Tartuskogo universiteta, 375, 1975, s. 60—68
- ILČEV, P.: Kám problema za ezikovata segmentacija na starobalgarskite tekstove. Balgarski ezik 1969, kn. 3, s. 220—228
- KOPEČNÝ, F.: Etymologický slovník slovanských jazyků. Slova gramatická a zájmena. Sv. 2. Spojky, částice, zájmena a zájmenná adverbia, Praha 1980
- KURZ, J.: Problematika zkoumání syntaxe stsl. jazyka a nástin rozboru částic *i, a* apod. v konstrukcích participiálních vazeb s určitými slovesy. In: K historickosrovnávacímu studiu slovanských jazyků, Praha 1958, s. 89—107
- SLOVNÍK jazyka staroslověnského, Praha, od 1958
- SŁOŃSKI, S.: Die Übertragung der griechischen Nebensatzkonstruktionen in den althulgarischen Sprachdenkmälern, Kirchhain 1908
- TRÁVNÍČEK, F.: Historická mluvnické česká 3. Skladba, Praha 1956
- VEČERKA, R.: Syntax aktivních participií v staroslověnině, Praha 1961

Poznámka: Protože rukopis tohoto článku byl odevzdán v lednu 1983, nebylo v něm možno přihlídnout k literatuře vyšlé po tomto datu, zejména též ke knize E. Dogramadžievové *Obstoitelstvenite izrečenija v knižovnja starobalgarski ezik*, Sofija 1984.

DIE LINEARE ORGANISATION DES TEMPORALEN SATZGEFÜGES IM ALTKIRCHENSLAVISCHEN

Nach den Einführungsbemerkungen über die Voraussetzungen, Ausgangspunkte und Grundbegriffe des Aufsatzes (§§ 1—4) wird ausführlicher die Satzfolge im temporalen Satzgefüge untersucht. Diese ist nur selten grammatisch motiviert, u. z. in den Subtypen, in denen sich das Verbindungsmittel des Nebensatzes auf ein Nomen im Hauptsatz bezieht: der Nebensatz steht regelmässig hinter dem determinierten Nomen, also in der Postposition oder Interposition, während seine Anteposition ausgeschlossen ist. In den übrigen Subtypen ist die Möglichkeit der Anteposition des Nebensatzes allerdings offen; die Satzfolge überhaupt steht dann hauptsächlich im Dienste der Thema—Rhema—Gliederung des Textes. Den thematischen Charakter des antepositionierten Nebensatzes verrät oft die Tatsache, dass in ihm eine volle lexikalische Repetition oder eine verallgemeinernde Zusammenfassung des vor dem ganzen Satzgefüge stehenden Textabschnittes enthalten ist (§ 5). Die dreigliedrigen,

mit *i bystr̃/bystr̃ že* angeführten Satzgefügen des Typs **i bystr̃. jegda pride. vidě* werden so aufgefasst, dass der Temporalsatz *jegda pride* mit dem folgenden Satze (*vidě*) das eigentliche temporale Satzgefüge bildet, also nicht etwa mit dem voranstehenden *i bystr̃*, was sich als eine „textliche Kopula“, ein Signal der Eröffnung einer neuen thematischen Linie, oder aber des Bruches der bisherigen (in der Funktion eines Hinweises auf die Schlüsselposition des mit ihm angeführten Motivs in der betreffenden motivischen Reihe) erweist. Das ganze Satzgefüge wird also folgendermassen segmentiert: „Und es geschah (das Folgende): Als er angekommen ist, hat er gesehen.“ (§ 6)

Im Rahmen der Interposition des Nebensatzes (§ 7) werden die Fälle der im Kontakt stehenden ursprünglichen heteropropositionalen Verbindungsmittel des Typs ... *da jegda ...* und des vor dem Verbindungsmittel des anteponierten Nebensatzes stehenden gemeinsamen Subjekts des Typs **Petr̃ jegda pride vidě* behandelt. In der Erwägung über die syntaktische Segmentation des temporalen Satzgefüges überhaupt werden die tautosubjektiven Satzgefüge, was die Zugehörigkeit des Subjektes in den einen, oder den anderen Satz des Satzgefüges betrifft, analysiert (§ 8), sowie auch die Natur der adverbialen Bestimmung des Hauptsatzes und des Verbindungsmittels des postponierten Temporalsatzes im Kontakt; weil in der letztgenannten Textsequenz die adverbiale Bestimmung eigentlich das Verbindungsmittel semantisch spezifiziert, so dass die beiden nacheinanderfolgenden, jedoch ursprünglich durch eine Pause getrennten Mittel ein funktionell-semantisches Ganzes bilden, setzt sich auch formell die Tendenz durch, aus ihnen ein komplexes, in beiden Bestandteilen tautopropositionales Verbindungsmittel zu schaffen: **vidě po tom̃. jegda pride — *vidě. po tom̃ jegda pride.*

